

Inhoud

1	Inleiding	6
2	Bouw van de materie en inzicht in het periodiek systeem.....	8
2.1	Elementaire deeltjes van de stof	8
2.2	Atomen en periodiek systeem	9
2.2.1	Atomen	9
2.2.2	Periodiek systeem	9
2.3	Atoombouw	12
2.3.1	Protonen, neutronen en elektronen	12
2.3.2	Isotopen.....	14
2.3.3	Elektronen en elektronenschillen.....	15
2.3.4	Orbitalen	17
2.3.5	Ionen	21
2.4	Oefeningen.....	21
3	Type bindingen in relatie tot gedrag en eigenschappen van stoffen.....	23
3.1	Elektronegativiteit (EN)	23
3.2	Bindingen.....	24
3.3	Ionbinding	24
3.3.1	Algemeen	24
3.3.2	Vorming keukenzout	25
3.3.3	Vorming magnesiumchloride	26
3.3.4	Vorming positieve metaalionen.....	26
3.3.5	Vorming van negatieve niet-metaalionen.....	27
3.3.6	Eigenschappen ionbinding.....	28
3.3.7	Naamgeving zouten	28
3.4	Atoombinding of covalente binding	29
3.4.1	De gewone covalente binding.....	29
3.4.2	Datief covalente binding.....	31
3.4.3	Sigma (σ)- en pi (π)-binding	32
3.4.4	Hybridisatie.....	34
3.4.5	Polair – apolair.....	37
3.4.6	Naamgeving moleculen	39
3.5	Intermoleculaire krachten	40
3.5.1	Dipool-dipoolkrachten	40
3.5.2	Ion-dipoolkrachten (IDK).....	40
3.5.3	Waterstofbruggen	41
3.5.4	Vanderwaalskrachten.....	43
3.5.5	Hydrofoob gedrag.....	43
3.5.6	Condensatie en hydrolyse	43
3.5.7	Complexbinding	44
3.6	De metaalbinding	45
3.7	Valentie, oxidatiegetal, oxidatietrap	45
3.7.1	Inleiding	45
3.7.2	Regels voor het vaststellen van de oxidatiegetallen of valentiewaarden.....	46
3.8	Oefeningen.....	47
4	Anorganische versus organische chemie: onderscheid, raakvlakken en link met levensprocessen en herkomst van energetische nutriënten.....	49

4.1	Inleiding	49
4.2	Synthese van organische moleculen	49
4.3	Belang organische chemie	49
4.4	Verschillen anorganische versus organische chemie	50
4.5	Opbouw van organische moleculen en het begrip isomerie	51
4.5.1	Opbouw van organische moleculen	51
4.5.2	Isomerie	51
4.5.3	Belang van isomerie	54
4.6	Link tussen anorganische en organische moleculen binnen levensprocessen en de herkomst van energetische nutriënten	55
5	Belangrijke chemische stoffen en hun link met biotische en abiotische factoren binnen de brede agrologische context en doorheen de voedselketen	59
5.1	Chemische stoffen in de lucht	59
5.1.1	Stikstofverbindingen	59
5.1.2	Zuurstof en ozon	59
5.1.3	Koolstofverbindingen	59
5.1.4	Edelgassen	59
5.2	Chemische stoffen in de bodem en water	60
5.2.1	Organische stoffen in de bodem	60
5.2.2	Anorganische stoffen in de bodem	60
5.3	Chemische stoffen binnen de landbouw	61
5.4	Biomoleculen	64
5.4.1	Aminozuren	64
5.4.2	Koolhydraten	64
5.4.3	Nucleotiden	64
5.4.4	Lipiden	65
6	Reactievergelijkingen en chemisch rekenen (stoichiometrie)	66
6.1	De chemische reactie als proces van herschikking van atomen	66
6.1.1	De wet van behoud van massa	66
6.1.2	Wet van de constante massa-verhouding	66
6.2	Reactievergelijkingen	66
6.3	Kwantitatieve aspecten van de chemische reactie	68
6.3.1	Massa van atomen, moleculen en ionen	68
6.3.2	Hoeveelheid stof (n) en begrip mol	69
6.3.3	Molmassa (M) [g/mol]	70
6.3.4	Molair volume V_m [l/mol]	70
6.3.5	Concentratie	71
6.3.6	Stoichiometrische berekeningen	72
6.4	Oefeningen	75
7	Stofklassen binnen anorganische chemie: oxiden, zuren, basen en zouten	76
7.1	Oxiden	76
7.1.1	Metaal-oxiden	76
7.1.2	Niet-metaaloxiden	76
7.2	Zuren	77
7.2.1	Zuurtegraad	77
7.2.2	Definitie	78
7.2.3	Binaire zuren	78
7.2.4	Ternaire zuren	78
7.2.5	Eigenschappen	81

7.3	Basen	82
7.3.1	Vorming en nomenclatuur	82
7.3.2	Eigenschappen	84
7.4	Zouten	84
7.4.1	Vorming van zouten uit zuren en hydroxiden	84
7.4.2	Scheikundige namen van zouten	86
7.4.3	Andere wijzen van ontstaan van zouten	87
7.4.4	Zure zouten	88
7.4.5	Basische zouten	90
7.4.6	Dubbelzouten	90
7.5	Oefeningen	92
8	Stofklassen binnen de organische chemie.....	93
8.1	Stofklassen en functionele groepen	93
8.1.1	Definitie	93
8.1.2	Overzicht van de stofklassen in de organische chemie.....	94
8.2	Structuurformule van organische verbindingen.....	94
8.3	Koolwaterstoffen	95
8.3.1	Algemeen overzicht	95
8.3.2	Alkanen	95
8.3.3	Cycloalkanen	101
8.3.4	Alkenen.....	102
8.3.5	Alkynen.....	106
8.3.6	Onverzadigde cyclische koolwaterstoffen.....	107
8.4	Alcoholen, fenolen en thiolen	109
8.4.1	Alcoholen.....	109
8.4.2	Fenolen	114
8.4.3	Thiolen of mercaptanen	115
8.5	Ethers, epoxiden en sulfiden	116
8.6	Aminen en alkaloiden	118
8.6.1	Aminen	118
8.6.2	alkaloiden.....	120
8.7	Aldehyden en ketonen	120
8.7.1	Aldehyden.....	122
8.7.2	Ketonen.....	123
8.8	Carbonsuren en esters.....	125
8.8.1	Carbonsuren.....	125
8.8.2	Esters.....	127
8.9	Algemene regels nomenclatuur	128
8.10	Oefeningen	131
9	Oplosbaarheid, reactiesnelheid en chemisch evenwicht.....	134
9.1	oplosbaarheid	134
9.1.1	oplossing	134
9.1.2	Eigenschappen van oplossingen	134
9.1.3	Oplosbaarheid van zuren, basen en zouten in water.....	136
9.2	Reactiesnelheid.....	137
9.2.1	Begrip reactiesnelheid	137
9.2.2	Botsingsmodel	137
9.2.3	Invloedfactoren reactiesnelheid	138
9.3	Chemisch evenwicht	141

9.3.1	Omkeerbare reacties en evenwichtstoestand	141
9.3.2	Evenwichtsconstanten en hun voorspellende kracht	141
9.3.3	Beïnvloeding van het chemisch evenwicht.....	142
10	Redoxreacties	144
10.1	Oxidatie en reductie in beperkte zin	144
10.2	Oxidatie en reductie in de ruime zin	144
10.2.1	algemeen	144
10.2.2	Voorbeelden.....	145
10.3	Verdringingsreeksen.....	145
10.3.1	Metalen	145
10.3.2	Niet-metalen	146
10.4	Redoxreacties met samengestelde ionen	147
10.4.1	Inleiding	147
10.4.2	Reacties met samengestelde oxidatoren	147
10.4.3	Reacties met samengestelde reductoren	149
10.4.4	Redoxreacties.....	151
10.5	Enkele veel voorkomende redoxreacties in de natuur en het dagelijks leven ...	151
10.5.1	Werking van een batterij en accu.....	151
10.5.2	Fotosynthese	152
10.5.3	De omzetting van ammonium in nitraat (nitrificatie)	153
10.5.4	De omzetting van Fe^{2+} naar Fe^{3+}	154
10.5.5	Sulfide $\leftrightarrow$ zwavel $\leftrightarrow$ sulfiet $\leftrightarrow$ sulfaat.....	154
10.5.6	De omzetting $\text{Mn}^{2+} \leftrightarrow \text{Mn}^{4+}$	155
10.5.7	Stikstofbinding en stikstofcyclus	155
10.5.8	Redoxtitraties	156
10.6	Oefeningen.....	157
11	Zuur-base evenwichten in een waterig milieu	158
11.1	Zuur-base theorie.....	158
11.2	Zuur-base systemen in water	158
11.2.1	K_z , K_b , pK_z , pK_b	158
11.2.2	De begrippen pH en pOH	161
11.3	pH berekeningen	162
11.3.1	pH van een sterk zuur	162
11.3.2	pH van een sterke base	163
11.3.3	pH van een verdunning van een sterk zuur of sterke base.....	164
11.3.4	pH van een mengsel van een sterk zuur en een sterke base.....	165
11.3.5	pH van zoutoplossingen.....	165
11.3.6	pH van een zwak zuur en zwakke base	166
11.4	Buffer	167
11.5	Oefeningen.....	168
12	De scheikunde van water	169
12.1	Algemeen	169
12.2	De rol van water in de biologie	169
12.3	Soorten water	170
12.3.1	Hard water	170
12.3.2	Zout water	171
12.3.3	Zoet water	171
12.3.4	Leidingwater	171
12.3.5	Regenwater	172

12.3.6	Putwater en grondwater	172
12.3.7	Gedemineraliseerd water	172
12.3.8	Gedestilleerd water	172
12.4	Waterverontreiniging	172
12.4.1	Afbreekbaar organisch materiaal	173
12.4.2	Zouten, zuren en basen	173
12.4.3	Bestrijdingsmiddelen	173
12.4.4	Olie en vet.....	174
12.4.5	Thermische vervuiling	174
12.4.6	Radioactieve stoffen	174
12.4.7	Ziektekiemen	174
12.5	Wateranalyse.....	174
12.5.1	Hardheid	175
12.5.2	Elektrische geleidbaarheid.....	175
12.5.3	Zuurtegraad.....	175
12.5.4	Fosfaatgehalte	175
12.5.5	Ijzer	176
12.5.6	Chloridegehalte.....	176
12.5.7	Sulfaat	176
12.5.8	Waterstofcarbonaat	176
12.5.9	Nitraat	176
12.5.10	De CZV en BZV bepaling	177
13	Bodemanalyse	178
13.1	Inleiding	178
13.2	De vaste bestanddelen van de bodem.....	178
13.2.1	Mineralen	178
13.2.2	Organische stof en humus.....	179
13.2.3	CEC bepalingen	179
13.2.4	Neergeslagen oplosbare zouten	179
13.3	De samenstelling van de bodemoplossing.....	180
13.4	Het chemisch grondonderzoek	180
13.4.1	Bepaling van de totale hoeveelheid oplosbare zouten.....	180
13.4.2	Bepaling van de zuurtegraad	180
13.4.3	Stikstof-, fosfaat-, kalium-, magnesium- en kalkbepaling.....	180
13.5	De bodemvervuiling.....	180
13.5.1	Algemeen	180
14	Scheikunde van plantennutriënten	182
14.1	Algemeen	182
15	Scheikunde van voeding en voeders	185
15.1	Veevoeding.....	185
15.2	De chemische analyse van voedselbestanddelen	185
15.2.1	Inleiding	185
15.2.2	De Weenderanalyse	186
15.2.3	Verteerbaarheid.....	187

1 Inleiding

Chemie vinden we terug in tal van andere opleidingsonderdelen en speelt een belangrijke rol in de biotische en abiotische factoren binnen de agrologische context en binnen de voedselketen. Naast de basisprincipes van chemie, komt in deze cursus de link met chemische processen en stoffen in de natuur, landbouw, tuinbouw, voeder en voeding aan bod. Oefeningen aan het einde van de hoofdstukken moeten de theorie verduidelijken en toetsen.

Chemie of scheikunde is de wetenschap die chemische verschijnselen bestudeert en die verschijnselen tracht te voorspellen en te verklaren. Alhoewel 'chemische reacties' het belangrijkste onderwerp zijn in de chemie, ligt de interesse van chemie veel verder. Binnen de chemie wordt de samenstelling en structuur van stoffen bestudeerd en de krachten die aan de basis liggen van de vorming van bepaalde stoffen. Men houdt zich bezig met het scheiden van stoffen en het opbouwen (synthese) van stoffen. De chemische industrie is één van de grootste en belangrijkste industrieën in de wereld.

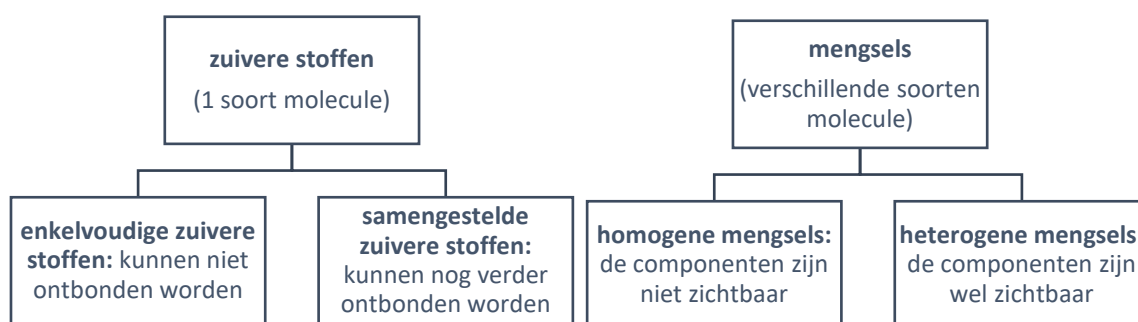
Materie kan gedefinieerd worden als iets dat ruimte inneemt en een massa heeft. Materie is opgebouwd uit stoffen. Het aantal verschillende stoffen dat op aarde voorkomt, is enorm groot.

In de chemie onderscheiden we mengsels en zuivere stoffen. De meeste materie is een mengsel van verschillende stoffen of componenten.

Wanneer we de verschillende componenten niet kunnen onderscheiden dan spreken we van een homogeen mengsel (vb. suikerwater). Zijn de verschillende componenten in het mengsel zichtbaar, dan spreken we van een heterogeen mengsel.

We definiëren een molecuul of molecule als het kleinste deel van een stof die alle chemische eigenschappen van de stof of materie bezitten. Moleculen zijn opgebouwd uit atomen of elementen.

Wanneer we een stof willen bestuderen, moeten we er zeker van zijn dat de stof zuiver is. Sommige zuivere stoffen, zoals suiker, water, ... kunnen nog verder ontbonden worden door verhitting, elektrische stroom, e.d. We noemen deze samengestelde zuivere stoffen. Andere zuivere stoffen kunnen niet verder ontbonden worden en noemen we enkelvoudige zuivere stoffen. Deze laatste stoffen bevatten 1 soort atoom. Samengestelde zuivere stoffen bevatten verschillende soorten atomen.

Figuur 1. Onderverdeling zuivere stoffen en mengsels

Wanneer we een stof uit een mengsel willen scheiden, of van onzuiverheden willen ontdoen, kunnen we gebruik maken van verschillen in eigenschappen van de diverse stoffen. Van de vele scheidingsmethoden die er zijn, noemen we er enkele:

Filtreren: deze methode kan worden toegepast als de stof die men wil afscheiden een andere aggregatietoestand heeft dan de andere stof(fen) in het mengsel. Vb. vaste stof / vloeistof of vaste stof / gas.

Centrifugeren: de scheiding van de verschillende componenten van het mengsel berust op verschillen in soortelijke massa. Bij het centrifugeren van melk zullen de vetdruppels die een kleine soortelijke massa hebben, de bovenste laag gaan vormen, het eiwit dat de grootste soortelijke massa heeft, vormt de onderste laag

Destilleren: de scheiding berust hierbij op verschillen in kookpunt. Wanneer men wijn (mengsel van voornamelijk water en alcohol) aan de kook brengt, zal eerst de alcohol verdampen en slechts een klein beetje water. De damp is dus veel rijker aan alcohol. Deze damp wordt opgevangen en afgekoeld waarbij weer vloeistof ontstaat.

Kristalleren is een methode die berust op het verschil in oplosbaarheid van stoffen. Oplosbaarheid is vaak sterk afhankelijk van de temperatuur. Wanneer men een warme oplossing van een mengsel van stoffen laat afkoelen, zal de ene stof eerder uitkristalliseren dan de andere.

Adsorptie is een scheidingsmethode waarbij een component van het mengsel aan actieve kool wordt gekoppeld.